

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.2.4>
УДК 82-3(477-87):123.1

Світлана Луцій

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-9380-8986>
svitlana.lushchii@gmail.com

КОНЦЕПТ «СВОБОДА» В ПРОЗІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДІАСПОРИ

Метою цієї статті є аналіз механізмів реалізації концепту «свобода» в прозі української діаспори. Об'єктом дослідження стали художні тексти І. Багряного, В. Бендера, І. Качуровського, Ю. Косача, І. Костецького, С. Любомирського, М. Приходька, І. Смолія, С. Федорівського. Для досягнення мети були залучені контекстуальний аналіз, описовий, історико-літературний і біографічний методи. Актуальність статті зумовлена необхідністю осмислення проблеми свободи в часи російсько-української війни, що спонукає по-новому прочитати художні тексти діаспори, які багато в чому виявилися пророчими і повчальними. Досвід колоніальної України в часи визвольних змагань та Другої світової війни дає можливість глибше зрозуміти сучасні воєнні події та тактику окупантів. Новизна роботи полягає в тому, що глибоко вивчається концепт «свобода» саме у творах українських прозаїків зарубіжжя. До аналізу були залучені маловідомі тексти авторів діаспори.

У результаті дослідження з'ясовано, що аналізований концепт реалізується в текстах української діаспори в проблематиці екзистенційної та національної свободи, яка викликала інтерес як українських, так і іноземних читачів. Концепт свободи представлено в художніх текстах і в критично-публіцистичному дискурсі. У прозі цей концепт реалізується на різних рівнях тексту: на рівні проблематики, образної системи, текстуальних стратегій. Наголошується на тому, що для діячів діаспори особиста свобода була невіддільною від свободи національної, тому повторюваною темою є національно-визвольні змагання, дискурс яких формує розуміння свободи як необхідної цінності. Результати дослідження можуть бути використані під час вивчення літератури української діаспори. Наступним етапом реалізації згадуваної теми стане дослідження концепту особистої свободи у творах молодшого покоління діаспори, зокрема учасників Нью-Йоркської групи.

Ключові слова: діаспора; концепт «свобода»; воля; проза; герої; проблеми; особиста свобода; національна свобода; Україна.

Сергій Кримський, ведучи мову про майбутнє України та процеси демократизації в суспільстві, іще задовго до російсько-української війни наголошував, що «суспільство не може бути вільним без присутності в ньому вільних людей, без використання їхнього потенціалу свободи» (2010, с. 171). Учений говорив і про те, що українське суспільство має пройти етап боротьби за свободу, що, власне, нині й відбувається.

Історія України від найдавніших часів і донині розповідає про те, як довго українському народу доводилося боротися за свободу і яку високу ціну він платив і платить за свою незалежність. Проблема свободи — і особистої, і національної — стала однією з головних у прозі письменників діаспори. Фактично всі вони були жертвами чи то більшовицького, чи то фашистського режимів, відбували незаслужені покарання у в'язницях і виправних таборах на Півночі, носили на собі тавро «ворогів народу». Митці, які пережили трагедію програних національно-визвольних змагань 1917–1919 рр., більшовицькі злочини, страхіття Другої світової війни, добре усвідомлювали, що народ, який не має власної держави, стає жертвою будь-якого сильного сусіда і назавжди втрачає свободу. У їхніх творах висвітлювалася

боротьба українців за національне визволення, зафіксований власний досвід боротьби з поневолювачами.

Перебуваючи далеко від Батьківщини, діячі діаспори багато зробили для того, щоб Україна як держава з'явилася на політичній карті світу. Творчість письменників діаспори виявилася надзвичайно пророчою. І сьогодні, в часи російсько-української війни, їхні художні тексти особливо актуальні та водночас повчальні.

6–7 квітня 2023 року в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди пройшла наукова конференція «Аргументи сучасної філології: свобода та безпека», учасники якої окреслили ідеї, проблеми, конфлікти, пов'язані з концептом «свобода», у художніх творах українських і закордонних письменників. Прозу українського зарубіжжя учасники до аналізу практично не залучали, і я лише тезово розглянула це питання (Луцій, 2023). Воно знайшло своє подальше осмислення та поглиблення в цій статті, мета якої — аналіз механізмів реалізації концепту «свобода» на різних рівнях тексту в прозі письменників діаспори: на рівні проблематики, образної системи, текстуальних стратегій. До вивчення залучені як відомі, так і маловідомі

художні тексти, осмислені з використанням описового, історико-літературного та біографічного методів. Актуальність такого дослідження зумовлюється необхідністю реалізації його завдань саме в часи російсько-української війни.

Протягом 1940–1980-х років у літературі українського зарубіжжя з'явилося чимало анти-тоталітарних повістей і романів. Головні герої творів «Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою» Івана Багряного, «Куди веде казка» Зосима Дончука, «Нездоланні» Юрія Буряківця, «Нотатки повстанця» Степана Федорівського, «Воля ціни не має» Ярослава Гайваса, «Шлях невідомого» Ігоря Качуровського та інших — особистості, які не стали гвинтиками жакливого суспільного механізму, жертвами більшовизму і фашизму. Вони ціною власного життя виборювали свободу — особисту та національну. Навіть назви творів свідчать про те, що власна свобода і свобода народу для українців була понад усе: «Нездоланні», «Воля ціни не має».

Герої згадуваних повістей і романів стали взірцем не лише для молодшого покоління діаспори. Такі персонажі звертали на себе увагу й зарубіжних читачів, адже романи І. Багряного «Тигролови», «Сад Гетсиманський», І. Качуровського «Шлях невідомого», повість Миколи Приходька «На роздоріжжі смерті» перекладалися іноземними мовами, їх дуже прихильно зустріли критики та читачі, про що детальніше йдеться в моїй статті «Герой, який “біжить над прірвою”, у романах І. Багряного та І. Качуровського» (Луцій, 2020).

У розвідці Юрія Шевельова «Твір про мистецтво стріляти», опублікованій на шпальтах газети «Українські вісті», прозвучала цікава думка, що однією з причин популярності роману І. Багряного «Тигролови» є образ сильного, волелюбного героя: «На тлі нашої літератури, де найчастіше, на жаль, зустрічаємось з усякими бідолашними жертвами — жертвами большевизму, жертвами війни, жертвами бозна-чого, — на тлі нашої сучасності, що так тужить за справжнім чоловіком, за героєм — зустріч з Григорієм Многогіршим — подія і радість» (Шевчук, 1947).

Після війни в середовищі української еміграції, з одного боку, панували настрої песимізму, туги за батьківщиною, усвідомлення того, що людина часом безсила перед натиском будь-якої політичної доктрини чи ідеології, з другого — відчуття свободи, можливість вільного творчого вияву в усіх галузях культурного розвитку. Це, власне, і відзначив Юрій Косач у виступі на з'їзді МУРу: «В центрі зацікавлення великої прози кожної генерації перебуває повсякчас проблема вільного розвитку людства» (1946, с. 48). Він неодноразово наголошував, що для українців, як і європейців, проблема гуманізму і свободи завжди була актуальною.

Роман Ю. Косача «Чортівська скеля» — історичний твір, у якому письменник саме звертається до теми «вільного розвитку людства».

Підпільну національно-визвольну боротьбу в Західній Україні, зокрема Галичині, він розглядає в контексті європейських визвольних змагань. Тому в романі міститься інформація про так звану весну народів — боротьбу народів Східної та Центральної Європи в 1848–1849 рр., яка хоч і була придушена, однак стала великим застереженням для правлячих верхівок і поштовхом до подальших кроків народів у боротьбі за свободу. Українці Галичини також не стояли осторонь цих подій. Серед висунутих вимог на першому місці було скасування кріпацтва, проведення демократичних реформ. Але найбільшим здобутком «весни народів» стало стрімке зростання національної свідомості українства. Яскраве цьому свідчення — боротьба західноукраїнських патріотів протягом березня 1928 р. — лютого 1933 р. Ю. Косач ретельно фіксує ці події: називає дати, ті чи ті локації, найголовніші з яких — Львів і Варшава.

Оскільки вітчизняна історія в різні часи була і залишається нерозривно пов'язана з Литвою, Польщею, Австрією, Угорщиною, Чехією, Німеччиною, Росією, дискусії героїв роману «Чортівська скеля» про місце України та українців у європейському політичному просторі нині особливо актуальні. Відведена іншими державами роль України у світовій політиці не завжди збігається зі сподіваннями самих українців.

Ю. Косач (і це цілком виправдано) вдається до розлогих історичних екскурсів, згадуючи важливі етапи столітніх національно-визвольних змагань українців, зокрема війну під проводом Богдана Хмельницького, про перебування його війська у Львові 1648 року. Однак у романі не оминаються питання національної зради, коли війна для правлячої верхівки стає засобом самоствердження й наживи. У розмові з Гордоном, одним із керівників підпільного руху, Орест Струхманчук із боєм зазначає, що часто саме представники козацької старшини зводили нанівець завоювання народу: «І чи не розтратила козацька старшина оті паладини Хмельницького, весь капітал всенародного зриву знов-таки із-за свого нещасного, з власного агоїзму, собіпанства, обернувши всі досягнення знаменитого поліття Хмельниччини у жакливу Руїну?» (1988, с. 440).

У передмові до роману «Чортівська скеля» Ю. Косач із гордістю відзначав мужність і патріотизм простих українців: «Минуле Львова навіть у невпорядкованих листах, щоденниках, — це криця. Сталевий Львів, такий же — Перемишль і Сокаль — усі сталеві, якими були в княжі часи і такими служили народів і державі» (1988, с. 6). Високо оцінюючи жертвовність своїх побратимів, Гордон зауважив: «Наше сторіччя — це доба твердих матеріалів — сталь, бетон, залізобетон. Те саме з людьми нашого двадцятого» (1988, с. 345).

Замолоду Ю. Косач брав активну участь у політичній боротьбі. Він був членом Ковельської повітової «Просвіти», українського товариства

«Основа», заснованого студентами Львівської політехніки. 1928 року розпочав навчання на юридичному факультеті Варшавського університету, розуміючи, як цей фах знадобиться йому в подальшій політичній діяльності. Письменник арештований польською владою за зв'язок з Українською військовою організацією, яка боролася за незалежну соборну Україну. Серед висунутих звинувачень — організація антипольського руху на Волині. Утікаючи від тюремного ув'язнення, виїхав до Чехословаччини, а потім до Франції.

Отже, Ю. Косач знав про діяльність українських націоналістичних сил у Львові та Варшаві 1920–1930-х років не з чужих слів, і цей політичний досвід знадобився йому під час роботи над романом «Чортівська скеля».

Незавершений роман Ігоря Костецького «Троє глядять у дзеркало» також розповідає про тогочасні національно-визвольні змагання, але у Східній Україні. Цей твір автор писав довго, уривки під назвою «Людина, що зникає у темряві» друкувалися ще в журналі «Арка» за 1947 рік, мурівського періоду. У 2011 році його опублікував М.-Р. Стех у «Кур'єрі Кривбасу».

У романі досить продуктивно і доцільно вжито фантастичні елементи. Датовані кінцем 1920-х — початком 1930-х років події розгортаються навколо надзвичайного винаходу інженера і науковця Аристарха Зорина — машини, що силою мозкової енергії здатна змінити світ. Троє юнаків Гліб Подольський, Ярослав Левицький, Борис Гаєвський зібралися в серці України, на Хрещатику, і пообіцяли один одному, дивлячись у дзеркало в їдальні, ніколи не порушувати принципу «Не вбивай». Тому вони планували використати саме винахід вченого Аристарха Зорина у боротьбі за незалежність. Записи та інструкцію до винаходу зберігала його вихованка Наталя, чії батьки 1919 року загинули за свободу Батьківщини. Цей зошит вона віддала Глібу Подольському — другуві свого нареченого Бориса Гаєвського. Гліб, який раніше підтримував радянську ідеологію, переосмислив власні політичні погляди і став до лав борців за національну справу. Однак винаходом Аристарха Зорина скористатися так і не довелося: зошит із детальною інформацією щодо його використання згорів у вогні.

Романи І. Костецького «Троє глядять у дзеркало» і «Мертвих більше нема» містять чимало інтелектуальних діалогів на філософські та історичні теми. Герої дискутують з приводу численних українських проблем, зокрема пошуків ефективних шляхів визволення, національного становлення та національної ідентичності. І цим твори нагадують інтелектуальну прозу 1920-х років, зокрема В. Підмогильного. На сторінках романів читач знайде безліч афористичних сентенцій. Наприклад, Ярослав Левицький («Троє глядять у дзеркало») стверджує: «Сила нації — це стримління у віках» (2011, с. 232).

У також незавершеному романі «Мертвих більше нема» (Костецький планував опублікувати його під псевдонімом Гліб Подольський) герої розмірковують про необхідність здобуття національної свободи і про так звану ідеологічну впертість: «Перемагає той, хто є впертий навіть тоді, коли на застосування впертості, здається, вже немає жадної надії. Так перемагав на моїх очах своєю впертістю Сталін, перемагав повсюдно й тотально... Большевизм — найупертіша річ, думав я. Найупертіша в усьому світі річ. Вона звиває найневгнутіших і зафарблює масову душу потрібною їй барвою» (Подольський, 2011, с. 341).

У прозових творах письменників діаспори надзвичайно точно були описані методи ідеологічного зомбування українського населення. Андрій та Ірена (герої роману І. Костецького «Мертвих більше нема») 4 липня 1941 року вирушили на Велику Україну задля відновлення української державності. Дискусії між націоналістом Андрієм і радянським громадянином Петром Вишневецьким ілюструють, як важко героям-східнякам віднайти своє національне коріння. Невипадково в Петра таке символічне прізвище — алюзія до козацького отамана Дмитра Байди-Вишневецького:

Я спитав:

— Але, справді, чому ви проти незалежної України?..

— А на дідька вона потрібна? (Подольський, 2011, с. 236)

Ідеологічне зомбування завжди було інструментом маніпуляції для більшовицького, а нині рашистського режиму. Часто прозаїки діаспори зображали процеси ідейного прозріння своїх героїв, як-от у романі Віталія Бендера «Марш молодости» — бійців Української дивізії, які мужньо билися з більшовицькими загонами. Останні слова відважного командира Сіроштана, колишнього старшини червоної армії, який очолив військову групу Української дивізії і вивів своїх бійців з оточення до Італії, були такими: «І як будете вписувати в реєстр поляглих всі вам відомі імена, проти мого напишіть прості слова: “Блудний син, що знайшов правду...”» (1954, с. 155).

Звільнення від більшовицької ідеології переконливо змальоване в соціально-психологічній повісті Івана Смоля «У зеленому підгір'ї». Героїня повісті вчителька Зінаїда Іванівна Онищенко гідно протистоїть тоталітарній системі. Як чудовий педагог, вона, східнячка, була відряджена в Західну Україну, щоб проводити більшовицьку пропаганду серед населення, виховувати західноукраїнську молодь у відповідному дусі. Пам'ятаючи уроки свого нареченого Олеса, засланоного в Сибір за націоналістичні погляди, Зінаїда Іванівна пристає на бік волелюбних західноукраїнських селян, які борються за свободу з радянськими окупантами. Висловлюючи обурення з приводу дій радянських комісарів Аксакова та Нахімова,

учителька називає їх злочинцями: «Ви новітні бандити... Ви — організована влада розбою» (1960, с. 190).

Під впливом волелюбних селянських повстанців Зінаїда Іванівна переборола в собі той страх, який культивували радянські окупанти. Ідея всепереможного добра, волелюбності та свободи стала головною в повісті І. Смоля «У зеленому Підгір'ї».

Роман С. Федорівського «Нотатки повстанця» побачив світ 1962 року, а його продовженням стала книга «Молоді паростки» (1968). У «Нотатках повстанця» майстерно зображено сторінки боротьби упівців із більшовиками під час відступу німецьких військ і приходу радянського окупаційного режиму. Інструктор пропаганди в школі УПА, С. Федорівський добре знав події, про які писав. Твір вигідно вирізняється з-поміж багатьох інших подібної тематики: він не сповнений ідеологічних штампів, плакатних образів, невинуватої патетики. Психологічний струмінь твору виявляється в роздумах Клименка, його сумнівах, сподіваннях на перемогу над більшовизмом, болях, зневірі. Слово «нотатки» посилює ефект правдивості в романі, зумовлює його документальність (у творі імена й факти дійсні). Коментуючи свій задум, автор згадував: «Я був учасником і свідком подій, про які не маю права мовчати. Цією книжкою я хочу лишити для майбутніх поколінь правду про ту жертвовну боротьбу за Батьківщину, яку засвідчило наше покоління в найтяжчий і найвідважніший спосіб» (1962, с. 3).

Герой «Молодих паростків» Аркадій розчарувався в німцях, зрозумів, що обидва режими — радянський і фашистський — ворожі українському народові: «Зруйн[ований] Київ конає у смертельних спазмах. Діяльність большевицької агентури і німецької влади перейшли міру людського терпіння» (1968, с. 154). Тому Аркадій іде в націоналістичне підпілля, у Галичині він приєднується до груп УПА. У повісті «Молоді паростки» показано підготовку національно свідомої молоді (Женя, Зіна, Зінко Книш) до боротьби, яка ще тривала після Другої світової війни.

Наступний твір С. Федорівського — «У смертельному колі» — продовжив тематику попередніх повістей. У передмові зазначено, що він «є своєрідним доповненням двох попередніх книжок. <...> Моїм завданням є передати майбутнім дослідникам історії України епізоди недавнього минулого» (1977, с. 5). Повстанець Наум Дубогриз разом з італійцем Арденсом у перші післявоєнні дні опиняються за кордоном, намагаючись пробратися до Італії. Спогади Наума переносять читача в часи встановлення більшовицької влади в Україні, страшного голодомору і розгулу ежовщини, перебування Наума в тюремній камері за так звану антирадянську пропаганду та націоналізм. В'язничні епізоди нагадують фрагменти романів І. Багряного «Сад Гетсиманський», Оксани Керч «Наречений» і повісті М. Приходька «Від Сибіру до Канади».

У повісті С. Федорівського «У смертельному колі» також згадуються і події часів УНР, і програні національно-визвольні змагання. Останні сторінки твору — це вже перебування Наума в таборах ДР, де він продовжив розпочату на Батьківщині справу:

У табір приїхав письменник Іван Багряний з полковником Дацьком. <...> Багряний разом з Аркадієм Любченком виробили «Політичну плятформу» та «Маніфест» УГВР. Крім того, ще в лісі Дубогриз прочитав роман Багряного «Звіролови», що був надрукований у львівському журналі «Вечірня Година». <...> І з того часу Дубогриз увійшов у ближчий контакт з Багряним, розбудовуючи Українську Революційно-Демократичну Партію. (1977, с. 238)

У цій повісті згадане ім'я громадсько-політичного, культурного діяча діаспори І. Багряного. Повість «Огненне коло», романи «Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над прірвою», як і інші твори письменника, свідчать, що українці ніколи не приймали і не приймуть ролі жертви. У 1930-х роках І. Багряний був двічі безпідставно заарештований і засуджений більшовиками за націоналізм та контрреволюційну діяльність, а в 1942 році дивом урятувався від рук фашистів, які також мали намір розстріляти українського письменника за націоналістичні погляди. У творах письменник стверджує, що саме безмежна сила духу, волелюбність і внутрішня стійкість допомагали українцям у будь-які часи протистояти державам-загарбникам, бути переможцями у двобої із супротивниками. Під час розмови з майором НКВС Максим Колот страшно говорить про це: «Бо ж ми єдині стали проти обох розпинателів своєї вітчизни, проти обох ворогів, що розіп'яли наш народ удвох на спілку, й поставили ім обом опір — чим і як змогли» (Багряний, 1992а, с. 109).

Вириваючись із оточення, учасник битви під Бродами Павло Сміян, поховавши своїх полеглих товаришів у вирві, яка залишилася після розриву бомби, говорить:

Майбутні історики німецькі напишуть, що тут до останку, до загину стояли німецькі солдати, але то не буде правда. <...> Тут лежатимуть кості як доказ, що до останку, до загину тут стояли Ми. <...> Кожен цаль цієї землі тут полили своєю кров'ю Ми. Українські вояки. <...> Це Ми поставили чоло ворогові в цілком безвиглядній ситуації! <...> Нас вибито. Нас вимордувано. Нас витолочено, це так. Але нас не переможено. (1992b, с. 68–69)

У битві під Бродами липня 1944 року Українська дивізія відчайдушно билася з радянськими військами у складі дивізії СС «Галичина» разом із XIII німецьким корпусом. Українці втратили понад

70 % складу, тоді як німці, щоб зберегти свої життя, масово здавалися в полон. Слова героя роману «Тигролови» Григорія Многогрішного вже стали афоризмом: «Ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи» (2015, с. 613).

У романі «Шлях невідомого» І. Качуровський зображає героя з подібним життєвим кредо. Невідомий — син розкуркуленого і знищеного радянською системою Сергія Ремеза, вільна й цілеспрямована особистість. Свобода для нього — одна з головних життєвих цінностей, неодмінна умова існування в цьому світі. Потрапивши в полон до німців, Невідомий відразу ж приймає рішення якнайшвидше втекти та обмірковує план утечі: «Досить, щоб кожен п'ятий послухав мого заклик, щоб кожен п'ятий з нашої колони був героєм, а не боягузом, — і це принесе нам волю і врятує життя. А якщо навіть не волю і не життя, а смерть від кулі чи багнета, — то смерть шляхетну, славу смерть, якої не соромно і не страшно» (2006, с. 39).

Таким було і життєве кредо героїв повістей М. Приходька «Далекими дорогами» та «Від Сибіру до Канади». У повісті «Далекими дорогами» трагедія родини Глобів — батьків Петра й Марії та їхніх дітей Лавруся, Романа, Христини — розгортається на тлі трагічних подій вітчизняної історії першої третини ХХ століття. Старший син Лаврусь стає в лави борців за незалежність України, молодший син Роман утікає із сибірської каторги разом із сестрою Христіною. Усі члени родини Глобів усвідомлюють ціну більшовицьких гасел щодо українців.

Доля героя повісті М. Приходька «Від Сибіру до Канади» Андрія Гука — типова для української молоді 1930-х років. Сільський хлопець Андрій Гук після успішного завершення навчання в Київському університеті був запрошений професором Колодубом до аспірантури. Однак арешт і звинувачення в буржуазному націоналізмі, належні до підпільної організації перекреслили всі плани Андрія. Під час війни із заслання він повернувся на Полтавщину. Подальший шлях Андрія Гука та його дружини Віри проліг на еміграцію. Після таборів DP вони вирушили на постійне місце проживання до Канади: «На дев'ятий день їхньої плавби, показалася на обрії, в ореолі сліпучого сонця на скелях величного Лябрадору, їхня омріяна, нова батьківщина волі й людської гідності — Канада!» (1979, с. 305).

Прозаїк Степан Любомирський (псевдонім Любомира Рихтицького) став справжнім літописцем української визвольної боротьби. Свою мету — залишити правдиві сторінки про український опір — письменник реалізував завдяки великим епічним полотнам і кіносценаріям. С. Любомирський — автор трилогій і тетралогій «Слідами заповіту», «Між славою і смертю», «Під молотом війни». Політичний роман «Слідами заповіту» був опублікований у 1985–1986 роках уже після його смерті й розповідає про долю

скалічених тоталітарним суспільством людей, які стають месниками і до останнього подиху борються проти радянського режиму. Недаремно у присвяті С. Любомирський зазначив, що «роман присвячений Героям-Мученикам минулого і Героям-Переможцям майбутнього».

Назви ненадрукованих романів свідчать, що автор залишився вірним своїй темі: «Гряде великий суд» (1983), «Армія нескорених» (1983). Письменник намагався передбачити подальший шлях національно-визвольної боротьби українців, наголошуючи, що їхня боротьба розхитує підмурки всієї радянської імперії та прокладає шлях до омріяної свободи, до здобуття Незалежності. Ідеться про події 1970–1980-х років у радянській Україні, тому згадуються імена таких політиків, як Шелест і Щербицький. Автор розповідає, як у радянській Україні зростає спротив у колі інтелігенції та молоді, як система здійснює політичні вбивства, інсценізуючи їх як самогубства, розправляючись у такий спосіб із опозицією. Чимало у творах талановитих українців, знищених за їхній спротив.

Назва трилогії «Слідами заповіту» відсилає читачів до відомого вірша Т. Шевченка, а назва кожної з трьох книг є рядком із нього: «Поховайте та вставайте», «Кайдани порвіте», «І вражою злою кров'ю волю окропіте». У цьому політичному романі-візії автор намагався передбачити подальший шлях національно-визвольної боротьби українців, що розхитувала підмурки всієї радянської імперії.

С. Любомирський вірив, що українці виборють власну державу, і цю віру поділяли більшість діячів української діаспори. Вітаючи політика і письменника Володимира Винниченка з ювілеєм, У. Самчук завершив свого листа такими словами: «Від душі бажаю Вам ще багато літтворчої праці, а головне побачити вивершення тих наших мрій, за які в основному несете ціле життя тягар вигнання — бачити наш народ вільним від рабства чужих завойовників» (1950).

Отже, у великій прозі письменники діаспори глибоко осмислювали проблему екзистенційної та національної свободи. Прагнення українців до волі зумовлене багатовіковим бездержавним становищем, трагічним радянським досвідом, подіями Другої світової війни. Тому концепт «свобода» відіграв важливу роль у прозі українського зарубіжжя. Романи і повісті українських письменників дозволяють осмислити реалізацію цього концепту на різних рівнях художнього тексту: на рівні ідей, конфліктів, художніх образів, проблем. Досвід літератури діаспори в осмисленні проблеми свободи і боротьби за неї особливо актуальний сьогодні, у часи підступної ршистської навали на незалежну Україну. Наступним кроком у вивченні згадуваної теми стане осмислення концепту особистої свободи у творах молодшого покоління діаспори, зокрема учасників Нью-Йоркської групи.

Покликання

- Багрянний, І. (1992a). *Людина біжить над прірвою*. Український письменник.
- Багрянний, І. (1992b). *Огненне коло*. Варта.
- Багрянний, І. (2015). *Сад Гетсиманський*. Тигролови. Україна.
- Бендер, В. (1954). *Марш молодости* (Т. 1, 2). Дніпрова хвиля.
- Качуровський, І. (2006). *Шлях невідомого*. ВД КМА.
- Косач, Ю. (1946). Вільна українська література. *МУР. Збірник літературно-мистецької проблематики*, 2, 47–65.
- Косач, Ю. (1988). *Чортівська скеля*. Вид-во М. П. Коць.
- Костецький, І. (2011). Троє глядять у дзеркало. *Кур'єр Кривбасу*, 262–263, 218–292.
- Кримський, С. (2010). *Про софійність, правду, смисли людського буття*. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди.
- Луцій, С. (2020, 20 березня). Герой, який «біжить над прірвою», у романах І. Багрянного та І. Качуровського. *Літературна Україна*.
- Луцій, С. (2023). Концепт «свобода» у прозі письменників діаспори. У *Аргументи сучасної філології: свобода та безпека* (с. 134–139). ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
- Любомирський, С. (1985–1986). *Слідами заповіту*. Політичний роман-візія (Т. 1–3). Українська видавнича спілка.
- Подольський, Г. (2011). Мертвих більше нема. Повесть двох світів. *Кур'єр Кривбасу*, 258–259, 227–280; 260–261, 313–336, 340–354.
- Приходько, М. (1979). *Від Сибіру до Канади*. Видавництво Юліана Середяка.
- Самчук, У. (1950, 25 липня). Лист до В. Винниченка. *Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ* (Ф. 195. Од. зб. 386).
- Смолій, І. (1960). *У зеленому підгір'ї*. Свобода.
- Федорівський, С. (1962). *Нотатки повстанця*. Прометей.
- Федорівський, С. (1968). *Молоді паростки*. Universal Slavic Printers.
- Федорівський, С. (1977). *У смертельному колі*. Українська видавнича спілка.
- Шевчук, Г. (1947, 21 березня). Твір про мистецтво стріляти. *Українські вісті*.

References (translated and transliterated)

- Bahrianyi, I. (1992a). *Liudyna bizhyt nad prirvoiu* [A man runs over an abyss]. Ukrainskyi pysmennyk.
- Bahrianyi, I. (1992b). *Ohnenne kolo* [Fire circle]. Varta.
- Bahrianyi, I. (2015). *Sad Hetsymanskyi. Tyhrolovy* [Garden of Gethsemane. Tiger hunters]. Ukraina.
- Bender, V. (1954). *Marsh molodosti* [Youth march] (Vol. 1, 2). Dniprova khvyliya.
- Fedorivskiy, S. (1962). *Notatky povstantsia* [Notes of a rebel]. Prometey.
- Fedorivskiy, S. (1968). *Molodi parostky* [Young sprouts]. Universal Slavic Printers.
- Fedorivskiy, S. (1977). *U smertelnomu koli* [In a deadly circle]. Ukrainka vydavnycha spilka.
- Kachurovskiy, I. (2006). *Shliakh nevidomoho* [Because deserters are immortal]. PH KMA.
- Kosach, Yu. (1946). Vilna ukrainska literatura [Free Ukrainian literature]. *MUR. Zbirnyk literaturno-mystetskoï problematyky*, 2, 47–65.
- Kosach, Yu. (1988). *Chortivska skela* [Devil's rock]. Vyd-vo M. P. Kots.
- Kostetskyi, I. (2011). Troie hliadiat u dzerkalo [The three are looking in the mirror]. *Kurier Kryvbasu*, 262–263, 218–292.
- Krymskyi, S. (2010). *Pro sofiinist, pravdu, smysly liudskoho buttia* [About wisdom, truth, the meaning of human existence]. Instytut filosofii im. H. S. Skovorody.
- Liubomyrskiy, S. (1985–1986). *Slidamy zapovitu. Politychnyi roman-viziia* [In the footsteps of the testament. A political novel-vision] (Vol. 1–3). Ukrainka vydavnycha spilka.
- Lushchii, S. (2020, March 20). Heroi, yakyyi "bizhyt nad prirvoiu", u romanakh I. Bahrianoho ta I. Kachurovskoho [The hero who "runs over the abyss" in the novels by I. Bahrianyi and I. Kachurovskiy]. *Literaturna Ukraina*.
- Lushchii, S. (2023). Kontsept "svoboda" u prozi pysmennykiv diaspory [The concept of "freedom" in the prose of diaspora writers]. *Arhumenty suchasnoi filolohii: svoboda ta bezpeka* (pp. 134–139). KhNPU imeni H. S. Skovorody.
- Podolskyi, H. (2011). Mertvykh bilshhe nema. Povist dvokh svitiv [There are no more dead. A story of two worlds]. *Kurier Kryvbasu*, 258–259, 227–280; 260–261, 313–336, 340–354.
- Prykhodko, M. (1970). *Vid Sybiru do Kanady* [From Siberia to Canada]. Vydavnytstvo Yuliana Serediaka.
- Samchuk, U. (1950, July 25). Lyst do V. Vynnychenka [Letter to V. Vynnychenko]. *Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. H. Shevchenka NANU* (F. 195. Item 386).
- Shevchuk, H. (1947, March 21). Tvir pro mystetstvo striliaty [The essay about the art of shooting]. *Ukrainski visti*.
- Smolii, I. (1960). *U zelenomu pidhiri* [In the green foothills]. Vyd-vo "Svoboda".

Svitlana Lushchii

Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine, Ukraine

THE CONCEPT OF "FREEDOM" IN THE UKRAINIAN DIASPORA PROSE

The purpose of this article is to analyze the mechanisms of realization of the concept of "freedom" in the Ukrainian diaspora prose. The object of the study is the literary texts by I. Bahrianyi, V. Bender, I. Kachurovskiy, Yu. Kosach, I. Kostetskyi, S. Liubomyrskiy, M. Prykhodko, I. Smolii, and S. Fedorivskiy. Contextual analysis, descriptive, historical and literary, and biographical methods were used to achieve the goal. The article's relevance is due to the need to comprehend the problem of freedom during the Russian-Ukrainian war, which prompts a new reading of the diaspora's literary texts, which in many ways proved to be prophetic and instructive. The experience of colonial Ukraine during the liberation struggle and the Second World War provides an opportunity to better understand current military events and the tactics of the occupiers. The novelty of the work lies in the fact that the concept of "freedom" is studied in depth in the works of prose by diaspora writers. The analysis includes little-known texts by diaspora authors.

The results of the study have shown that the analyzed concept is realized in the texts of the Ukrainian diaspora on the issues of existential and national freedom, which aroused the

interest of both Ukrainian and foreign readers. The concept of “freedom” is presented both in fiction and in critical and journalistic discourse. In prose texts, this concept is realized at different levels of the text: at the level of problematics, figurative system, and textual strategies. The author emphasizes that for diaspora writers, personal freedom was inseparable from national freedom, so a recurring theme is the national liberation struggle, the discourse of which shapes the understanding of freedom as a necessary value. The results of the research can be used in the study of Ukrainian diaspora literature. The next stage in the realization of this topic will be the study of the concept of personal “freedom” in the works of the younger generation of the diaspora, in particular, members of the New York group.

Keywords: diaspora; concept of “freedom”; will, emigration; prose; heroes; problems; personal freedom; national freedom; Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії 26.04.2024